УДК 811.161.2:342.7(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.5/28

Малюга Н. М.
https://orcid.org/0000-0001-7956-6987
Львівський національний університет імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ БАГАТОРІВНЕВОГО СТАТУСНОГО ПЛАНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про те, що багаторівневе статусне планування української мови визнано фундаментальним пріоритетом державної стратегії України. Державна мова є важливим інструментом інтеграції різних національностей у спільний простір та згуртованості. Україна розбудовує своє мовне законодавство, узгоджує його з національними інтересами, провадить зважену національно-мовну політику задля підсилення позицій української мови й витримує нецінову конкуренцію, що полягає в покращенні якості надаваних послуг, брендингу задля залучення більшого числа тих, хто хоче вивчати українську мову й здобувати нею освіту за кордоном. Окрім того, мова становить важливий економічний ресурс, який впливає на оптимізацію процесів у бізнесі. Тому важливим складником корпусного планування мов в Україні є розробка й упровадження стандартів професійної термінології, що впливатиме на конкурентоспроможність національної економіки в глобалізованому світі.

Громадянське суспільство вже мало змогу перевірити можливості української мови як інструмента зміцнення національної безпеки, пересвідчилося в його дієвості, тепер має розробити механізм застосування української мови в процесах реінтеграції деокупованих територій. Трансформація національно-мовної свідомості громадян спричинилася до того, що в публічному просторі українська мова закріплює свої позиції, звісно, підтримка держави, яка наділена важелями впливу, позначається на перебігу та результатах цього процесу. Збільшення кількості громадян, які володіють українською мово, є показником ефективності державної політики, зокрема мовної. Україна докладає зусиль, аби залучити закордонних українців до вивчення й популяризації української мови, формування та збереження національної ідентичності.

Ключові слова: *державна мова, державна мовна політика, мовне законодавство, статусне планування мов, національні інтереси.*

Постановка проблеми. Державна стратегія багаторівневого (конституційно-законодавчий, інституційно-адміністративний, секторальний та освітньо-кваліфікаційний рівні) статусного планування української мови передбачає, відповідно, формування правової бази, забезпечення діяльності державних органів, на які покладено контроль виконання мовного законодавства, інтеграцію мовних стандартів на галузевому рівні, стандартизацію оцінювання знань громадян для допуску до виконання статусних функцій. Ця стратегія націлена на реалізацію ефективної національно-мовної політики, зміцнення позицій української мови, зокрема в медійному і суспільному просторі, удосконалення освітніх програм, вона враховує потребу підтримки мовних прав національних меншин (насамперед кримських татар, або киримли).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний аналіз положень нормативних актів, що визначають статус мов і регулюють їхнє функціонування в Україні в аспекті реалізації мовної політики та з погляду гарантування національної безпеки, здійснює О. Демська [1]. Учена наголошує на потребі ґрунтовного вивчення питання якості мовного законодавства та його відповідності національним інтересам, порушує питання нового коректного формулювання статті 10 Конституції України, де йдеться про гарантію вільного розвитку, використання і захист російської мови як мови національної меншини, відповідно, й реалізації цієї конституційної норми в процесі гармонізації мовного законодавства. Г. Мацюк [5] презентує глибокий аналіз законодавчих і нормативно-правових актів, на яких ґрунтується мовна політика

© Малюга Н. М., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

України (охоплений період 2022–2024 рр.), узалежнює зміни суспільних поглядів на статус мов, їхні функції від законодавчих дій уповноважених органів держави, умотивовує збільшення кількості українськомовних комунікативних практик.

Т. Кузнєцова [10] оприлюднила результати соціолінгвістичних досліджень, проведених у південних областях України з інтервалом у 3 роки. Дослідниця інтерпретує виявлені зміни в ставленні до державної мови, до українсько-російської двомовності, у комунікативній поведінці мовців зросійщених регіонів під час війни, акцентує на тенденціях таких зрушень. Г. Малінська і Г. Горбань [4] здійснюють аналіз наслідків русифікації та мовних конфліктів в Україні, окреслюють стратегічні підходи для подолання цих викликів; висвітлюють роль української мови як інструмента національної безпеки й фундаментального чинника збереження державності в контексті проблеми реінтеграції тимчасово окупованої території.

О. Мунтян і Ван Чень [6] наголошують на потребі адаптації українського мовного середовища до норм європейського багатомовного управління. У полі зору дослідників підвищення міжнародної впізнаваності України, зокрема й шляхом створення умов для опанування української мови іноземними громадянами. Крім того, дослідники доходять висновку про наявність системних суперечностей у мовній політиці України, указують на необхідність переосмислити лінгвістичні засади мовної політики в контексті євроінтеграційних процесів.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі функціонування української мови в аспекті реалізації мовної політики України, у визначенні стратегічних підходів до статусного планування української мови.

Виклад основного матеріалу. Динаміка мовної поведінки громадян України в бік надання преференцій українській мові помітно прискорилася від початку широкомасштабного вторгнення – нової фази російсько-української війни. Відбулися зрушення в національно-мовній свідомості українців, а отже, й зміни в їхньому ставленні до мов: державної української та мови окупанта – російської. У 2022 році різні інституції провели чималу кількість опитувань громадян України, результати яких знаходяться у відкритому доступі. Матеріали опитування, виконаного співробітниками Інституту української мови НАН України, опрацювала й оприлюднила С. Соколова (для порівняння дослідниця наводить матеріали опитування 2017 р.) [9]. Відповіді на запитання, що стосуються національної ідентичності, рідної мови, мови повсякденного спілкування свідчать про зрушення у свідомості українців, готовність змінити мовну ідентичність, трансформацію мовних звичок на користь української мови.

Безперечно, подолання наслідків русифікації вимагає інтегрованого підходу. Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року [2] затверджено 15 березня 2024 року. Про очікувані результати виконання названої програми інформує Додаток 3. (Уточнимо, що розширення українськомовного простору передбачене й за кордоном). У преамбулі Постанови ВР України «Про посилення ролі української мови в утвердженні Української держави» зазначено: «Потужний рух українського громадянського суспільства посилив важливі українськоцентричні кроки Верховної Ради України в утвердженні нового українського мовного коду, реалізації багатовекторної мовної і ментальної деколонізації України» [7]. Тож можемо говорити про свідомі кроки громадянського суспільства до перемоги в гібридній війні.

Зміцнення позицій державної мови є лакмусовим папірцем соціальної згуртованості. Громадяни України мають можливість вивчати українську мову на курсах безоплатно, послуговуватися контентом сучасних мовних платформ. Постійно оновлювану інформацію про безкоштовні курси, розмовні клуби, інтернет-ресурси для опанування та підвищення рівня володіння українською мовою можна знайти на сторінці уповноваженого із захисту державної мови (https://mova-ombudsman.gov.ua/kursy). Їх там десятки, цільова аудиторія різна. Наприклад, курс «Бізнес говорить українською» націлений на те, аби допомогти засвоїти необхідний обсяг лексики, вивчити складні правила граматики, потренуватися комунікувати українською в бізнесовому середовищі; курс «Українська для фізиків та ліриків» розраховано на вчителів, які викладають шкільні дисципліни, що належать до природничих і точних наук, він покликаний підвищити рівень володіння державною мовою учителів нефілологічних спеціальностей і сприяти розвитку ефективної комунікації в освітньому середовищі; онлайн-курси української мови для мешканців ТОТ допомагають учням подолати освітні втрати з навчальної дисципліни, аби вони могли скласти національний мультипредметний тест (НМТ) і вступити до закладів вищої освіти України, крім того, такі курси будуть

корисними для дорослих, які прагнуть покращити знання української мови (чи навіть розпочати її вивчати), аби відчути єдність української спільноти, ствердити свою ідентичність.

Одним із спеціальних проєктів Державної цільової національно-культурної програми забезпечення комплексного розвитку та функціонування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на період до 2030 року [2] є запровадження сертифікатів для придбання україномовних книг і курсів. Програма державної підтримки «єКнига» адресована молоді, якій виповнилося 18 років. За підсумками 2025 року, молоді українці витратили близько 140 млн грн допомоги від держави на придбання книжок українською мовою.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України працює над реєстром видавничої продукції, що має антиукраїнський зміст. Цей перелік книжкових видань, які підривають основи незалежності України, розміщено на офіційному вебпорталі; станом на кінець серпня 2026 року до нього внесено понад 700 найменувань.

Громадянське суспільство відмовляється толерувати порушення чинного мовного законодавства. Секретаріат уповноваженого із захисту державної мови 2024 року зареєстрував 2314 звернень громадян, що стосуються порушень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», 2025 року – 2888 (на 24,8% більше). У першому півріччі 2026 року надійшло 1378 скарг (https://mova-ombudsman.gov.ua/news/ponad-1500-zvernen-za-piv-roku-denaichastishe-porushuvaly-movne-zakonodavstvo). Більшість порушень зафіксовано у сфері економічної діяльності, зокрема, інтернет-торгівлі та онлайн-ресурсів: відсутні українські версії сайтів інтернет-магазинів та вебсайтів (або за замовчуванням завантажується російська версія сайту), порушені мовні права громадян у зовнішній рекламі та у сфері публічної інформації, як-от на вивісках, афішах; мовні порушення в освітній сфері є причиною 98 звернень. Серед порушників із великим відривом лідирує Київ (близько 37% від загальної кількості), чимало скарг надходить з Одещини, Харківщини, Дніпропетровщини. За порушення мовного законодавства виносять попередження, і якщо причину звернення усунуто (а це відбувається у 80% випадків), то порушник не несе фінансової відповідальності; штраф за перше порушення мовного законодавства коливається від 3400 до 8500 гривень, а за повторне – сягає11900 гривень.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення 4 лютого 2026 року на своїй офіційній сторінці оприлюднила результати моніторингу мовних квот загальнонаціональних телеканалів, що стосується дотримання норм ст. 40 Закону України «Про медіа» та ст. 32 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». За результатами проведеного в листопаді 2025 року моніторингу 40 загальнонаціональних каналів (із них 37 телемовників ефірної багатоканальної мережі, 3 супутникові телемовники), середній показник дотримання мовних квот – 99,6%, а найнижчий – 96,28%, (https://webportal.nrada.gov.ua/dotrymannya-movnyh-kvot-telekanalamy-rezultaty-monitoryngu-natsionalnoyi-rady/). Варто зауважити, що перевірено тижневий ефір телеканалів, опрацьовано понад 4200 годин телевізійного контенту. Порушень норм чинного законодавства не виявлено.

Можемо стверджувати, що упроваджувані державні цільові програми є дієвим інструментом реалізації мовної політики України. За повідомленням Укрінформ від 28 серпня 2025 року, Український інститут заснував премію «Хвиля / Dalga», якою відзначатимуть досягнення викладачів закладів вищої освіти, приватних освітніх осередків, а також громадських, державних, культурних діячів у популяризації та поширенні української і кримськотатарської мов у світі. Премію вручатимуть за доробок для вивчення української або кримськотатарської мови як іноземної, значний досвід та досягнення в їх викладанні, започаткування або розвиток осередку вивчення української або кримськотатарської мови як іноземної, популяризацію цих мов. Того ж року представники 18 країн виборювали премію «Хвиля / Dalga».

За словами, голови громадської організації «Надазовські греки» О. Цуприкової, нині, коли мова стала свідомим вибором, в урумській та румейській спільнотах зростає кількість охочих вивчати рідну мову. Утвердження української мови як підґрунтя суспільної єдності в Україні жодним чином не позбавляє права на самоідентифікацію представників етнічних груп. Державна мова є важливим інструментом інтеграції різних національностей у спільний простір та згуртованості.

В аспекті реалізації державної стратегії багаторівневого статусного планування мов оновлено офіційний переклад Європейської хартії регіональних та міноритарних мов (Закон України № 4699-IX від 03.12.2025). Вилучення росій-

ської з переліку мов, захист яких регулює Хартія, означає зміну міжнародно-правового режиму її функціонування й захисту і водночас послаблює політичний тиск на статус української мови (вочевидь, це не лише правове питання, а й питання національної безпеки). Підтримуємо тезу про те, що українська мова «стає стратегічним ресурсом для національної безпеки, розвитку суспільства та формування конкурентоспроможної держави у глобальному середовищі» [4, с. 59].

МОН України послідовно просуває проєкт «Діти за кордоном», аби забезпечити усім охочим доступ до якісного навчання рідною мовою. На початок 2026 року 68 суботніх та недільних шкіл у 25 країнах світу на різних континентах пройшли верифікації, тож держава Україна визнає результати навчання в цих освітніх осередках. Це, зокрема, такі осередки діяльності: «Софія» в Дубаї (ОАЕ), «Ерудит» у Празі (Чехія), «Соняшник» у м. Мілтон-Кінс та «Ластівка» у м. Редінг (Великобританія), Українська полілінгвальна школа у Відні (Австрія), Українська школа в Женеві (Швейцарія), Українська школа ім. Тараса Шевченка в Монреалі (Канада), Українська школа «Мрія» в Барселоні та Українська суботня школа «Лідер» у м. Мурсія (Іспанія), Українська суботня школа в Гамбурзі, а також у м. Кіль (Німеччина), «Union» у Вроцлаві, освітні центри «Материнка» ім. Д. Павличка у Варшаві, Познані, Гданську, Катовіце (Польща), Українська недільна школа «СУМ» у Таллінні (Естонія), Міжнародна українська школа Литви у Вільнюсі, Каунасі, Клайпеді, Шауляї, Панавежисі, освітній центр «Volia» в Ризі (Латвія), освітній проєкт «UA Radiance» у Варні (Болгарія) та ін. (https://aikom.iea.gov.ua/cell/cell/cell-list?page=6&per-page=10). Прикметно, що Спілка української молоді (СУМ) у 2025 році відзначила столітній ювілей, а це є свідченням актуальності діяльності організації такого штибу в сучасному глобалізованому світі. На сайті Спілки можна прочитати про важливість її місії саме зараз: «кожний свідомий СУМівець і українець повинен робити внесок у наближення нашої спільної перемоги над ворогом!» (https://ukraine.ee/ua/page/ukrainian-youth-association).

Така визнана безперервна освіта українською мовою є інструментом зняття перешкод продовжити навчання на Батьківщині після повернення. Офіційний статус шкіл уможливлює зарахування результатів навчання: механізм визнання освітнього шляху дитини в Україні полягає в тому, що опановані за кордоном предмети українознавчого компонента (українська мова, українська література, історія України, географія) зараховуватимуть автоматично.

Успішно функціонує Міжнародна українська школа, яка координує мережу освітніх центрів у 15 країнах світу. Ця установа забезпечує навчання учнів за державними стандартами України.

Наприкінці 2025 року на базі Національної школи мов, лінгвістики та перекладу Національного автономного університету Мексики вперше відбулося заняття з української мови, а 1 лютого 2026 року відбулося офіційне відкриття першої української суботньої школи в м. Мехіко, де діти зможуть вивчати рідну мови, зберігаючи культурний зв'язок із Батьківщиною.

Українську мову як другу іноземну викладають у Польщі та Німеччині. У Республіці Польщі учні, які вивчають українську мову як іноземну, мають можливість скласти державний випускний іспит (матуру) з української мови. Вивчення української мови як другої іноземної стартує в австрійських гімназіях із вересня 2026 року (щоправда, поки що відкривають класи у 2 гімназіях Відня; дані щодо кількості учасників проєкту в офіційних джерелах не оприлюднено).

Досвід просування української мови в європейському освітньому просторі науковій і викладацькій спільноті представлено на Діалоговій платформі «Українська мова: нові контексти буття», ініційованій МІОКом (17 жовтня 2025 р, Львів). Про пілотні проєкти учасникам зібрання розповіли Ігор Горків, голова Перемишльського відділу «Об'єднання українців у Польщі» та Роксолана Рахлецька, директорка української суботньої школи «Сонце в долонях у Франкфурті-на-Майні» (земля Гессен). Наразі надходять пропозиції від учителів з інших країн адаптувати програму з вивчення української мови як іноземної.

Попри сказане, статусне планування української мови має свої вразливі місця: МОН України ухвалило Стандарт з української мови як іноземної для дорослих, однак відповідний стандарт для дітей відсутній, а це є перепоною для упровадження курсу української мови як іноземної в освітніх системах за кордоном. Проєкт стандарту державної мови «Українська мова як іноземна для дітей шкільного віку. Рівні загального володіння A1 – B2» пройшов етап громадського обговорення в першій редакції (21.05.2026 – 22.06.2026). Наразі триває робота з напрацювання стандарту державної мови (термін – до 30.12.2026).

У таблиці виконання рекомендацій, наданих Уповноваженим із захисту державної мови Кабінету Міністрів України, позначка «не вико-

нано» стоїть проти низки пунктів, як-от: п. 1.10, що стосується розробки й затвердження стратегічних документів щодо співпраці із закордонними українцями; п. 1.13, де йдеться про потребу невідкладного затвердження Національною комісією зі стандартів державної мови правничої і медичної термінології, а також розробки термінології в інших галузях, зокрема інформаційних технологій; п. 1.19, у якому рекомендовано відновити роботу Експертної групи з питань мовної політики як консультативно-дорадчого органу при КМ України; п. 1.20, вимогою якого є підвищення інституційної спроможності Національної комісії зі стандартів державної мови та Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови [8, с. 189, 192].

Якщо говорити образно, то стандартизаційне законодавство, вочевидь, скеровує свої вектори і на мову, і на мовців одночасно. 4 червня 2024 року Верховна Рада ухалила закон «Про застосування англійської мови в Україні» [3]. Його ухвала й набуття чинності засвідчує зміну міжнародного мовного коду, яким надалі послуговуватимуться українці. Варто зауважити, що цей закон не звужує сфер функціонування і застосування державної мови, а також мов корінних народів.

Свого часу Л. Булаховський говорив про курс мов, який нагадує курс валют: важко спрогнозувати, коли і чому акції певної мови йдуть угору або ж запускаються процеси девальвації. Послуговуючись економічною термінологією, розвинемо думку про конкуренцію мов, яка ґрунтується на дотриманні етичних і законодавчих норм. Важливо, щоб вона була сумлінною (добросовісною), а за охопленням набула статусу міжнародної.

Мова є важливим економічним ресурсом, який здатен оптимізовувати процеси в бізнесі. Тому важливим складником корпусного планування мов в Україні є розробка й упровадження стандартів професійної термінології, це «дозволить уніфікувати мовні практики в корпоративному середовищі» [4, с. 59]. Сказане, своєю чергою, позначиться на конкурентоспроможності національної економіки в глобалізованому світі.

Трансформація національно-мовної свідомості громадян спричинилася до того, що в публічному просторі за підтримки держави українська мова закріплює свої позиції, це є показником ефективності державної мовної політики. Однак у площині приватного спілкування, зокрема в родині, мовці досить часто не мають такої готовності змінювати свої комунікативні моделі поведінки. На це впливає тривалість стосунків, інтенсивність комунікації, стійкість традиції використання певного мовного коду, а також, як нам видається, відсутність сформованої потреби в спілкуванні накреслювати демаркаційні лінії, розмежовуючи мовний простір за критерієм «свої» і «чужі».

Висновки. Моніторинг мовної ситуації в регіонах покликаний своєчасно виявляти назрівання проблеми, розв'язання якої потребує оперативного реагування всіх зацікавлених сторін. Громадянське суспільство вже перевірило можливості української мови бути інструментом зміцнення національної безпеки, пересвідчилося в його ефективності. Поетапне упровадження державної стратегії багаторівневого статусного планування української мови своїм результатом має зміцнення мовної стійкості громадян, консолідацію суспільства, закріплення за українською мовою маркера високої кваліфікації.

Список літератури:

1. Демська О. М. Мовне законодавство і національна безпека. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2025. № 1 (38). С. 6–16. DOI: https://doi.org/10.51369/2707-7276-2025-1(38)-1.

2. Державна цільова національно-культурна програма забезпечення комплексного розвитку та функціонування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. № 243-р від 15.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2024-%D1%80#Text.

3. Закон України Про застосування англійської мови в Україні. № 3760-IX від 04.06.2024. *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 38. ст. 243. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text.

4. Малінська Г. Д. Горбань Г. М. Мовна політика в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку української мови в багатомовному середовищі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). № 1. Ч. 1. С. 56–61. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/10.

5. Мацюк Г. П. Законодавство України про статус і функції мов у роки повномасштабної російської війни (2022–2024). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2025. № 19. С. 212–228. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2025.19.4820.

6. Мунтян О. О., Чень Ван. Лінгвістичні аспекти функціонування української ділової мови в умовах євроінтеграційних процесів. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10 (40). С. 632–646. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-632-646.

7. Постанова Верховної Ради України «Про посилення ролі української мови в утвердженні Української держави». № 4764-IX від 15.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4764-20#Text.

8. Річний звіт про діяльність Уповноваженого та про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», 2025. URL: https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/uploaded-files/ricnii-zvit-2025.pdf.

9. Соколова С. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*. 2023. № 1 (85). С. 3–19. DOI: doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.003.

10. Kuznietsova T. Changes in the language behavior and language attitude of residents of the Black Sea coast of Ukraine after February 24, 2022. *LingVaria.* 2024. Vol. XIX. № 2 (38). P. 331–348. DOI: 10.12797/LV.19.2024.38.21.

Maliuga N. M. IMPLEMENTATION OF THE STATE STRATEGY FOR MULTILEVEL PLANNING OF THE STATUS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article states that the multilevel planning of the status of the Ukrainian language is recognized as a fundamental priority of the State Strategy of Ukraine. The state language is an important tool for the integration of different nationalities into a common space and cohesion. Ukraine is developing its language legislation, aligning it with national interests, promoting a balanced national language policy with the aim of strengthening the position of the Ukrainian language, and maintaining non-price competition, which consists in improving the quality of services provided and building a brand in order to attract a greater number of those who want to study the Ukrainian language and receive education abroad. Moreover, language is an important economic resource that influences the optimization of business processes. Therefore, an important part of language corpora planning in Ukraine is the development and implementation of professional terminology standards that will affect the competitiveness of the national economy in a globalized world.

Civil society has already had the opportunity to test the capabilities of the Ukrainian language as a tool for strengthening national security, has been convinced of its effectiveness, and now must develop a mechanism for using the Ukrainian language in the processes of reintegration of the liberated territories. The transformation of the national-linguistic consciousness of citizens has led to the fact that the Ukrainian language is strengthening its positions in the public space, of course, the support of the state, which is endowed with levers, affects the course and results of this process. The increase in the number of citizens who speak the Ukrainian language is an indicator of the effectiveness of state policy, especially language policy. Ukraine seeks to involve Ukrainians abroad in the study and popularization of the Ukrainian language, the formation and preservation of national identity.

Keywords: *state language, state language policy, language legislation, language status planning, national interests.*

Дата першого надходження статті до видання: 04.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.11.2026